

3. Камінська Н. В. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 86–95. DOI: <https://doi.org/10.33270/02222402.86>

4. Шульга А. М. Правосвідомість особи як передумова її правомірної поведінки: ретроспективний погляд, сучасна інтерпретація. *Право і безпека*. 2022. № 4 (87). С. 45–58. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.4.04>.

КРИСАЧЕНКО Валентин Семенович,
провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
українознавства Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор філософських наук, професор

ЕТНОГЕНЕТИЧНІ ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: АНТИ І СКЛАВІНИ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я (ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ)

Наприкінці IV ст. н. е. в історичних трактатах дедалі частіше та вагоміше зустрічаються назви двох слов'янських етносів (чи об'єднань племен) — антив і склавів. Втім, цілком можливо, що мова йде про одну й ту ж саму етнічну спільноту, оскільки багато авторів, зокрема Прокопій Кесарійський, наголошувало, що анти і склавів користуються однією мовою, у них спільні звичаї, побут та вірування. У будь-якому випадку достеменно відомо, що вже у V–VII ст. анти і склавів поступово переймають на себе провідну роль в організації суспільного життя од Танаїсу (Дону) до Істра (Дунаю), загрожуючи безпеці самого Константинополя. На різних теренах вони витворили низку племінних і міжетнічних державних об'єднань, котрі однозначно засвідчили: слов'янський компонент на етнічній мапі Європі з'явився стало, надовго, і подальша історія істотно визначається його присутністю у світі, культурною та політичною активністю. Теми склавів та антив у контексті історії Північного Причорномор'я торкалося багато вчених; Йордан, Феофілакт Симокатта, Іоанн Ефеський, Маврикій, Менандр Візантієць, Екдицій Авіт, Ісидор Севільський та інші історики, письменники і політики.

Історик Йордан розташовує склавів від Вісли і Дністра аж до Дніпра, причому зауважує, що це той самий народ, що й анти; в іншому місці він пише, що готам довелося зазнати битви з антами біля Меотійського (Азовського) моря. Тобто, анти жили і на лівобережжі Дніпра. Візантійський історик Прокопій Кесарійський, описуючи людність Північного Причорномор'я,

зауважує, що безпосередньо біля Танаїса (Дону) та Меотиди Азовського моря) живуть «варвари»; далі ж на північ розташовані «незчисленні племена антів». Отже, по-перше, історик залюднює антами практично територію всієї сучасної України і, по-друге, чітко відрізняє цю людність від «варварів». Цьому, очевидно, було багато причин, головна з яких, ймовірно, та, що анти загалом підтримували з Візантією дружні стосунки, часто були її союзниками, працювали у Візантії на різних військових та державних посадах.

Остання письмова згадка про антів датована 602 р., коли аварський каган наказав знищити антів. Але прикметно, що практично з цього ж часу, історики описують на тій самій території такі етноси, як роксолани, руси-роси і такі держави, як Арта-Артанія та «острів» Русів. Очевидно, ми тут маємо справу не із зміною одного народу іншим, а з полісемантизмом в етнічних найменуваннях та історичній динаміці етнонімів, коли один і той же етнос часто набуває різних назв, а різні іменувалися, навіть протягом тисячоліть, однією і тією ж назвою (наприклад, етнонімом «скіфи»).

Християнський богослов Кесарій, брат Григорія Великого (Назіанського), що жив у IV ст., в «Діалогах» одним з перших згадує слов'ян («склавіни»). Римський літератор та церковний діяч Альцим Екдицій Авіт (бл. 460 р. – 525 рр.) в листі до якогось Мартина окреслює коло етносів (чи об'єднань), котрі сприймаються як союзні во Христі, тобто християнські. І серед них він наводить етнонім «склав» («sclavus»), також згадує сарматів, остроготів та аланів, закоріненість котрих у праукраїнські землі безперечна. Прокопій Кесарійський, грецький історик з V–VI ст. н. е., учасник багатьох візантійських військових змагань та державних діянь, автор праць «Готська війна», «Анекдоти», «Таємна історія», «Про споруди» та ін. Його твори є цінним джерелом з ранньої історії слов'ян та антів, а також готів та гунів, тобто етносів, котрі в різний час мешкали на теренах старожитньої України. Згідно свідчень автора в «Готській війні», вже з V ст. слов'яни і анти постійно долають своєрідний північний кордон Візантійської імперії, тобто ріку Істр (Дунай), і спустошують місцеві провінції, подовгу залишаючись на постійне життя. Слов'янські племена проникають у Фракію, Македонію, Мезію, Ілірію та ін., витісняючи автохтонну людність, приступаючи під стіни самого Константинополя; чималі колонії слов'ян з'являються в Малій Азії, на Криті, Евбеї. У цьому контексті прикметно, що анти, доходячи нерідко аж до Адріатичного моря, невпинно визначалися як слов'янський народ, батьківщина якого простилається за Дунаєм, тобто на території України. Візантійський історик докладно описує походження антів, слов'ян, їхній зовнішній вигляд (вони «темночервоні», тобто, швидше, – руді), племінний устрій життя, звичаї, духовні погляди і потреби. Для Прокопія Кесарійського це – народ мирний, незлобливий, хоча й могутній у своїх звитягах. Хоча цей народ пересувався краями та землями, але був він не кочовий, а осілий. Історик на цьому спеціально наголошує, зауважуючи, що назва анти походить від слова «спорадичний», тобто «розсіяний». (Чи не приховується тут етнонім «роси», який Прокопій міг просто перекласти по-грецьки як «спорадеї»). Біля

Метиди, зауважує Прокопій, «Народи, котрі тут живуть, в давнину звалися кіммерійцями, а тепер зуться утигурами. Далі на північ від них займають землі незчисленні племена антів» (IV, 4). В трактаті «Таємна історія» Прокопій неодноразову вказує на те, що «вся Європа пограбована гуннами, склавінами і антами, що з міст одні були зруйновані до основи, інші вщент обібрані завдяки грошовим контрибуціям» (XXIII, 6–7) [1, с. 248].

Пильно і ретельно спостерігав за антами і склавінами Маврикій – візантійський імператор-василевс (582–612 рр.), військовий теоретик та історик. Маврикій – ймовірний автор відомого трактату «Тактика і стратегія», у якому докладно викладені проблеми військового мистецтва і взаємини його держави з причорноморськими сусідами. В XI книзі (п'ята глава) містяться докладні відомості про антів та склавінів: описано їхній побут, звичаї, природу краю, образ людності (фізіогноміку), військові прийоми, озброєння тощо. Ці факти є надзвичайно цінними та повчальними. Маврикій особливо підкреслює волелюбність та справедливість антів та склавінів: вони люблять свою землю і свободу, і прихильні до чужинців – до тих, хто приходить з миром. Злодіянів же – провчають. Вони заможні, мешкають у лісистих місцях поблизу рік, де спостерігається значна щільність їх населення. Землі їхня щедра, а жінки – надзвичайно скромні: «Племена слов'ян і антів подібні своїм способом життя, своїми звичками, своєю любов'ю до свободи; їх ніяким чином не можна прихилити до рабства або покори: вони хоробрі, переважно у своїй землі, і витривалі, легко витримують спеку, холод, дощ, голизну, нестачу в їжі... У них велика кількість різноманітної худоби і плодів земних, які лежать у ворохах, особливо проса і пшениці. Скромність їхніх жінок переважає будь-яку людську природу, тим то більшість з них вважає смерть свого чоловіка своєю смертю і самохіттю душать себе, не вважаючи перебування у вдівстві за життя... Битися зі своїми ворогами вони полюбляють у місцях, що поросли густим лісом, у тіснинах, на кручах; з користю для себе користуються [засідками], раптовими атаками, хитрощами, і вдень і вночі винаходячи багато [різноманітних] способів. Досвідчені вони також і в переправі через ріки, переважаючи у цьому відношенні всіх людей. Мужньо витримують вони перебування, у воді, так що часто дехто з них, з тих, що залишаються вдома, застукані зненацьким нападом, поринають у безодню вод. При цьому вони тримають у роті спеціально виготовлені великі видовбані зсередини очеретини, які дістають поверхні води, а самі, лежачи горілиць на дні, за допомогою їх дихають; і це вони можуть проробляти протягом багатьох годин, так що зовсім неможливо здогадатися про їхню [присутність]...» [2, с. 250]. Обширним є набір їхніх військових прийомів та засобів, особливо ж вони меткі у ближньому бою і в звичних умовах; озброєні вони луками, списами та щитами. В цьому, як і в звичаї переховуватися під водою з очеретиною в губах під водою легко впізнаються риси поведінки давніх русичів та козаків запорожців.

Список використаних джерел

1. Прокопій Кесарійський. Таємна історія. *Історія Криму від найдавніших часів до кінця XVIII ст.* Київ : «МП Леся», 2007. С. 242–248.
2. Маврикій. Тактика і стратегія. *Історія Криму від найдавніших часів до кінця XVIII ст.* Київ : «МП Леся», 2007. С. 249–253.

КРИЖІК Катерина Сергіївна,
аспірант відділу соціальної психології
Інституту соціології НАН України

ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ РІШЕНЬ ПРО ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВОЄННИХ МІГРАНТІВ

Повномасштабна війна актуалізувала питання української ідентичності не лише в політичному, правовому чи символічному вимірах, а й на рівні індивідуальних життєвих рішень. Одним із таких рішень є повернення українських воєнних мігрантів з-за кордону, яке в наявних дослідженнях здебільшого аналізується крізь призму безпекових, економічних та інституційних чинників [1–3]. Водночас індивідуальні механізми прийняття рішення, пов'язані з переживанням належності, відчуттям дому та узгодженістю життєвого вибору з образом себе, залишаються менш опрацьованими в емпіричному та теоретичному плані.

Для українського випадку це має особливе значення, оскільки рішення про повернення наразі формується в умовах триваючої війни, коли об'єктивні обставини є нестабільними, а уявлення про ідентичність, відповідальність і своє місце в колективному досвіді війни набувають визначальної ролі для повернення. У таких умовах повернення перестає бути виключно реакцією на зовнішні чинники й дедалі більше постає як спосіб відновлення внутрішньої узгодженості між життєвим вибором і уявленням про себе.

Емпіричну основу дослідження становлять 24 глибинні напівструктуровані інтерв'ю з українськими воєнними мігрантами, які реалізували повернення в Україну у 2022–2024 роках. Аналіз інтерв'ю дозволив виокремити п'ять типів рішень про повернення, що відрізняються домінуючими конфігураціями чинників і мотиваційною логікою: індивідуально-психологічний тип; соціально-мережевий тип; тип рішень, пов'язаний з умовами в Україні та відновленням можливостей; тип рішень, зумовлений умовами в країні перебування; а також інституційно-структурний тип.

В індивідуально-психологічному типі рішення про повернення ключову роль відіграє переживання суб'єктивної несумісності між власним «я» та